भयं भवति दुःखितः। तस्यैव च विमोक्षान्ते सुखं भवति सुखम्। तथाऽसौ ऊर्ध्वं वदते वक्त्रः लब्धाच्छ्वसिति भाषितुम्। न चापि निद्रां लभते प्रधानः श्वासपीडितः। पार्श्वे तस्यावमृद्नाति प्रधानस्य समीरणः। आसीनो लभते सौख्यमुत्तानश्चैवाभिनन्दति। उच्छ्वासो भवाटेन खिद्यता भृशमार्त्तिमान्। विशुष्कास्यो मुहुः श्वासो मुहुश्चैवावधूयते। मेघाम्बुशीतप्रास्वातैः श्लेष्मणैव विवर्द्धते। स वायुस्तमसः श्वासः साध्यो वा साध्यसोत्थितः"४। संस्पृष्टं व्यथया सुप्तदीर्णं वर्द्धयित्वा। पीनसं नाशयाशार्थं तेन श्लेष्मा घुर्घुरं घुर्घुरशब्दं प्राप्तप्रपीडकम्। प्रतामयति तमसि प्रविशतीव वेगेन श्वासवेगेन सञ्चिरध्यते निश्चेष्टो भवतीति चक्रः। यस्मिन् रुध्यते श्वास इति जेज्जटः।। श्लेष्मा सुप्यमानेन सुखं सुप्तमिव ऊर्द्ध्वं वदते स्थितो भवति। प्रधानः प्रवनमिश्रिताङ्गोऽवमृद्नाति पीडयति उत्तानश्चैवाभिनन्दति दत्तेन तमसो वातकफारब्ध इति बोद्धव्यः। उच्छ्वासः श्वासः। भवाटेन खिद्यता उपलक्षितः अवधूयते मलाकृष्टस्येव सर्वगात्रस्याह्यते। तमसस्यैव पित्तानुबन्धजनितज्वरादिरोगेण प्रतमकसंज्ञाह "ज्वरमर्च्छापरीतस्य विद्यात् प्रतमकं भिषक्"। तस्यैवापरलक्षणमाह "उदावर्त्तरजो जीर्णकफिकावनिरोधजः। तमसा वर्द्धतेऽत्यर्थं शीतश्चैव प्रशाम्यति। मध्यतमसमशीतास्य विद्यात् प्रतमकन्तु तम्"। उदावर्त्तो रोगविशेषः रजो धूलिः अजीर्णमामादिकजिह्वं विदग्धं कायनिरोधः अङ्गवेगानां निरोधः तस्मादुत्पन्नः। क्षुद्रश्वासमाह "हृच्छायासोद्भवः कोष्ठे क्षुद्रोवात उदीरयन्। क्षुद्रश्वासो न सोऽत्यर्थदुःखेनाङ्गप्रबाधकः। छिनत्ति न च गात्राणि न च दुःखं वधेतरे। न च भोजनपानानां निरुणद्ध्युचितां प्रतिम्। नेन्द्रियाणां व्यथास्यापि कांचिदुत्पादयेद्भुजम्। स ग्राह्य चक्रो वक्षिनः सर्वं चाव्यक्तवेदनाः"५। क्षुद्रः अत्यन्तिदानकिङ्करः उदीरयन् कुर्वन् गच्छन् दुःखः दुःखप्रदः। सर्वे महाश्वासादयोऽपि। अव्यक्तवेदनाः कफः साध्याः। श्वासानां साध्यत्वादिमाह "क्षुद्रैः साध्यतमश्चैषां तमसः कृच्छ्र उच्यते। तत्र श्वासा न सिध्यन्ति तमसो दुर्बलश्च च। आर्त्तप्राणहरा रोगा बहवो न तु ते तथा। यथा श्वासश्च हिक्का च हरतः प्राणमाशु ते"। बहवो ज्वरादयः "ज्वरादयो यथा श्वासहिक्के हरतो जीवमाशु ते"। तेषां निदानकर्मविपाकास्तु भावप्र० उक्ता यथा "श्वासरोगो महाघोरो देहिदेहाभिघातकः। कर्मणा येन भवति तन्मे निगदतः शृणु। मद्योद्धिक्षुतमकक्षुद्रा-भेदोऽस्य षड्विधः। श्वासः संजायते नृणां पृथक् कर्मानुसारतः। वस्तु यत्तं समाघ्राय पुनश्चार्थं निरुध्य च। उन्नि खादन्ति वातस्य महाश्वासेन शृङ्खते। पौराणिक यथा मध्ये वस्तु वाचान्यथा वदेत्। स ऊर्द्ध्वश्वासमाघ्राय दुर्गन्धकटुकर्दमम्। निविष्टदानपक्षाक्षिक्षुद्रश्वासेन शृङ्खते। मर्त्यः शास्त्रार्थनिर्णीतवाक्यो दुष्टवत्यपि। पीड्यते तमकश्वासैः क्षुद्रैः पाकस्य विस्तृतः। परस्य कर्मतो दृष्टो नरकेषु विपच्यते। नरकान्ते पुनर्व्याघ्रयोनिं शूकरयोनिषु। पृथक् कर्मवशाद् योनौ जात्वा संप्राप्य तप्यते। यातुधानत्वमनुप्राप्य पूर्वोक्तैर्योगैरुच्यते"।

श्वासकास पु० श्वासयुक्तः कासः। श्वासयुक्ते कासरोगे "श्रमजनो मरणस्थाने जायते श्वासकासवान्। हृतं तेन प्रदातव्यं सहस्रपलसम्मितम्" भाता० कर्म०।

श्वासकुठार पु० श्वासे कुठार इव। श्वासरोगौषधभेदे "रसो गन्धो विषञ्चापि टङ्कणञ्च मनः शिला। एतानि कर्मशास्त्राणि मरिचञ्चाष्टकर्मकम्। कटुत्रयं कर्मयुक्तं पृथगत्र विनिःक्षिपेत्। रसः श्वासकुठारोऽयं सर्वश्वास निवारकः" भावप्र०। [धारणव्यापारे प्राणायाम

श्वासधारण न० श्वासः प्राणवायुः ध्रियतेऽनेन। प्राण-

श्वासहेति स्त्री श्वासस्य हेतिरिव। सिद्धायां हेमच०।

श्वासारि पु० श्वासस्य रोगभेदस्यारिः नाशकत्वात्। पुष्करमूले राजनि०।

श्वासिन् पु० श्वासयति श्वस-णिच णिनि। वायौ शब्दच०।

श्वि गतौ सक०इट्टौ अक०भ्वा०पर०अजा०सेट्। श्वयति अगि-श्वत्-अश्वत् अश्वयात्। द्वित् श्वयतुः श्वयितुं निष्ठा तस्य नः शूनः। [श्वेतते अश्वितत् अश्वेतिष्ट।

श्वित शुक्लतापादने भ्वा०आ० वृद्धित् वृद्धि उभ०सक०सेट्।

श्वित्र न० श्वित-रक्। श्वेतकुष्ठभेदे (धवल) अमरः।

तन्निदानमाह भावप्र० उक्तं यथा "कुष्ठैकलक्षणं श्वित्रं किञ्चास्य चाल्पं भवेत्। निर्दिष्टकुपरिणामि त्रिधातुकुपसंभवम्। कुष्ठैकलक्षणं कुष्ठेन यच्च सम्भवो निदानं यस्य तत्। अथ श्वित्रस्य भेदमाह किञ्चास्यल्पं भवेत् श्वित्रमेव रक्तमांसाश्रयात्किञ्चास्यल्पं भवेदित्यर्थः। तत्र कुष्ठात् श्वित्रस्य को भेद